

Giải pháp nâng cao hiệu quả sử dụng thiết bị dạy học môn Địa lí để đáp ứng đổi mới dạy học phát triển năng lực học sinh cấp Trung học cơ sở

Nguyễn Trọng Đức

Viện Khoa học Giáo dục Việt Nam
52 Liễu Giai, Ba Đình, Hà Nội, Việt Nam
Email: ducnt@vnies.edu.vn

TÓM TẮT: Thiết bị dạy học là một yếu tố không thể thiếu được trong quá trình dạy học. Nó thể hiện nội dung dạy học, phương pháp dạy học của các môn học. Đối với môn Địa lí, thiết bị dạy học càng có vai trò quan trọng, góp phần nâng cao chất lượng dạy và học. Để mang lại hiệu quả sử dụng, thiết bị dạy học cần phải nâng cao năng lực cho giáo viên. Trong quá trình dạy học, giáo viên phải khai thác triệt để những kiến thức chứa đựng trong từng thiết bị dạy học; vận dụng linh hoạt các thiết bị dạy học; sử dụng thiết bị dạy học tích hợp, liên môn; tăng cường sử dụng công nghệ thông tin để khắc phục một số hạn chế của thiết bị dạy học; tăng cường kiểm tra đánh giá gắn với thiết bị dạy học, nhất là gắn với bối cảnh thực tiễn.

TỪ KHÓA: Thiết bị dạy học, Địa lí, phát triển năng lực.

→ Nhận bài 02/3/2021 → Nhận bài đã chỉnh sửa 14/5/2021 → Duyệt đăng 05/8/2021.

1. Đặt vấn đề

Năm 2021, ở Việt Nam đang triển khai cùng lúc hai chương trình (CT): CT Giáo dục phổ thông (GDPT) mới (năm 2018) đã được triển khai ở lớp 1, CT hiện hành (năm 2006) vẫn đang được thực hiện. CT mới được thiết kế theo hướng phát triển phẩm chất và năng lực người học. CT hiện hành nghiêng về trang bị kiến thức cho người học. Một vấn đề đặt ra hiện nay là dạy học ở CT hiện hành nhưng đáp ứng theo hướng phát triển năng lực. Đó là vấn đề khó. Nói như vậy nhưng với CT, sách giáo khoa, thiết bị dạy học (TBDH)... hiện hành vẫn có thể dạy học phát triển được năng lực. Đối với môn Địa lí, TBDH có vai trò quan trọng, nó góp phần nâng cao chất lượng dạy và học. Vì TBDH vừa là nguồn tri thức, vừa là đề minh họa cho hoạt động dạy học. Bài học sẽ trở nên hấp dẫn hơn, học sinh (HS) sẽ thích thú, tích cực học tập hơn khi có sự hỗ trợ của TBDH. Trong khuôn khổ nội dung bài viết này, chúng tôi giới thiệu một số giải pháp góp phần nâng cao hiệu quả sử dụng TBDH môn Địa lí đáp ứng đổi mới dạy học hướng phát triển năng lực HS cấp Trung học cơ sở (THCS) cho cả CT hiện hành và CT mới.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Chương trình Địa lí ở trường trung học cơ sở

CT môn Địa lí hiện hành (năm 2006) không chỉ nhằm cung cấp cho HS các tri thức của khoa học Địa lí một cách có hệ thống mà bước đầu đã hướng tới việc phát triển những năng lực cần thiết cho HS, đáp ứng yêu cầu phát triển của đất nước trong giai đoạn mới. Đó là các năng lực hoạt động, tham gia, hoà nhập với cộng đồng và biết vận dụng kiến thức, kĩ năng địa lí để giải quyết

những vấn đề đặt ra trong cuộc sống phù hợp với khả năng của HS [1].

CT GDPT mới (năm 2018) môn Địa lí ở trường THCS không còn là môn học độc lập như CT trước đó mà là một phân môn trong môn Lịch sử và Địa lí. Có nghĩa là Lịch sử và Địa lí là môn học tích hợp, tuy nhiên chỉ dừng lại ở mức độ thấp. Các mạch kiến thức của Lịch sử và Địa lí được tích hợp ở mức độ đơn giản, sắp xếp gần nhau nhằm soi sáng và hỗ trợ lẫn nhau. Đồng thời, có một số chủ đề chung, tích hợp cao hơn. Môn Lịch sử và Địa lí cấp THCS góp phần hình thành và phát triển ở HS các phẩm chất chủ yếu và năng lực chung, các năng lực đặc thù. Phân môn Địa lí có các năng lực đặc thù là năng lực nhận thức khoa học địa lí, năng lực tìm hiểu địa lí và năng lực vận dụng kiến thức, kĩ năng đã học.

2.2. Dạy học Địa lí ở trường trung học cơ sở theo hướng phát triển năng lực

- CT môn Địa lí hiện hành chú ý đổi mới phương pháp giáo dục môn học nhằm góp phần phát huy tính tích cực, tự giác, chủ động và sáng tạo của HS trong học tập địa lí; bồi dưỡng phương pháp học tập môn Địa lí để HS có thể tiếp tục tìm hiểu, mở rộng vốn văn hoá cần thiết cho bản thân; rèn luyện kĩ năng vận dụng kiến thức địa lí vào thực tiễn.

- Phân môn Địa lí ở CT môn Lịch sử và Địa lí:

Đề cao vai trò chủ thể học tập của HS, phát huy tính tích cực, chủ động, sáng tạo; tập trung rèn luyện năng lực tự học, bồi dưỡng phương pháp học tập để HS có thể tiếp tục tìm hiểu, mở rộng vốn văn hoá cần thiết cho bản thân; rèn luyện kĩ năng vận dụng kiến thức vào thực tiễn; khắc phục lối truyền thụ áp đặt một chiều, ghi nhớ

máy móc; vận dụng các phương pháp, kỹ thuật dạy học một cách linh hoạt, sáng tạo, phù hợp với mục tiêu, nội dung giáo dục, đối tượng HS và điều kiện cụ thể.

Kết hợp nhiều phương pháp dạy học (PPDH) trong một bài học: Phối hợp sử dụng các PPDH truyền thống (thuyết trình, đàm thoại, ...) theo hướng phát huy tính tích cực, chủ động của HS với việc tăng cường sử dụng các PPDH tiên tiến, đề cao vai trò chủ thể học tập của HS (thảo luận, tranh luận, đóng vai, dự án,...). Chú trọng các PPDH có tính đặc trưng của Địa lí.

- Sử dụng hợp lý và có hiệu quả các TBDH.

Dạy học Địa lí cần chú ý rèn luyện khả năng sử dụng các công cụ của Địa lí học như bản đồ, atlas, biểu đồ, bảng số liệu thống kê, một số ứng dụng trong điện thoại thông minh như la bàn, bản đồ chỉ đường (Google Map, ...), GPS (hệ thống định vị toàn cầu). Giáo viên (GV) cần tranh thủ các cơ hội phù hợp để rèn luyện khả năng và thói quen liên hệ với thực tế địa phương, thực tế đất nước cũng như khi tiếp nhận thông tin từ các phương tiện thông tin đại chúng để phát triển tư duy địa lí. Trong các TBDH tối thiểu, cần có các bản đồ giáo khoa treo tường phục vụ trực tiếp cho các nội dung tương ứng ở các lớp học, các tập Atlas địa lí tự nhiên đại cương, Atlas Địa lí các châu lục, Atlas Địa lí Việt Nam, các tranh ảnh địa lí, các đĩa DVD tra cứu với các tài liệu đa phương thức multimedia, các sách e-book, một số công cụ khảo sát ngoài trời như địa bàn, nhiệt kế, ẩm kế, khí áp kế,... [2].

Đa dạng hoá và linh hoạt các hình thức tổ chức dạy học: Kết hợp các hình thức học cá nhân, học nhóm, học ở lớp, học ngoài thực địa, học theo dự án học tập,... Đây mạnh ứng dụng công nghệ thông tin và truyền thông trong dạy học Địa lí.

PPDH Địa lí phải khơi dậy và nuôi dưỡng trí tò mò, sự ham hiểu biết khám phá của HS đối với thiên nhiên và đời sống xã hội, trên cơ sở đó hình thành năng lực tự học suốt đời và khả năng vận dụng tri thức vào cuộc sống.

2.3. Mức độ đáp ứng của thiết bị dạy học với yêu cầu dạy học phát triển năng lực

TBDH bao gồm danh mục TBDH tối thiểu được Bộ Giáo dục và Đào tạo ban hành, các TBDH do GV tự làm, nhà trường/GV tự mua sắm, xã hội hóa... Những TBDH tự làm, tự mua sắm có sự khác nhau giữa các địa phương, giữa các GV. Vì vậy, ở đây chỉ tập trung vào việc giới thiệu những TBDH tối thiểu được ban hành theo Thông tư số 19/2009/TT-BGDĐT (theo CT năm 2006) và TBDH tối thiểu được ban hành theo Thông tư số 44/2020/TT-BGDĐT (theo CT năm 2018, thông tư này mới chỉ ban hành lớp 6).

- TBDH tối thiểu theo CT Địa lí cấp THCS có nhiều loại. Với CT năm 2006, theo Thông tư số 19/2009/TT-

BGDĐT thì danh mục TBDH tối thiểu được chia thành 3 nhóm: Tranh ảnh (gồm có 27 tờ và bộ tranh ảnh); bản đồ (gồm có 54 tờ và tập bản đồ/Atlas); dụng cụ (gồm có 4 loại: Quả địa cầu; hộp quặng và khoáng sản chính của Việt Nam; địa bàn; thước cuộn). Với CT năm 2018, theo Thông tư số 44/2020/TT-BGDĐT, danh mục TBDH tối thiểu lớp 6 được chia thành 3 nhóm: Tranh ảnh, video (gồm có 23 tờ và bộ tranh ảnh/video); bản đồ (gồm có 15 tờ và tập bản đồ/Atlas); thiết bị (gồm có 7 loại: Quả địa cầu, địa bàn, hộp quặng và khoáng sản chính của Việt Nam, nhiệt kế, nhiệt - ẩm kế treo tường, thước dây, bộ học liệu điện tử hỗ trợ GV). Với danh mục THDH tối thiểu như vậy, đối với CT hiện hành sẽ đáp ứng được yêu cầu dạy học trang bị kiến thức cho HS, còn với CT mới sẽ hướng tới phát triển năng lực HS. Một câu hỏi đặt ra là, trước những đòi hỏi mới, liệu TBDH tối thiểu ở CT hiện hành có thể đáp ứng được việc dạy học phát triển năng lực không? Đây là đòi hỏi hết sức khó khăn, tuy nhiên vẫn có thể làm được. Điều quan trọng là năng lực của GV.

2.4. Năng lực của giáo viên với dạy học và sử dụng thiết bị dạy học

GV dạy Địa lí về cơ bản đã đảm bảo chuẩn nghề nghiệp. Hằng năm, Bộ Giáo dục và Đào tạo, các Sở Giáo dục và Đào tạo ở các tỉnh/thành phố, các Phòng Giáo dục và Đào tạo ở các quận/huyện vẫn tổ chức bồi dưỡng về đổi mới PPDH và kiểm tra đánh giá, các trường/cụm trường cũng thường xuyên tổ chức sinh hoạt chuyên môn... Có thể nói rằng, năng lực chuyên môn của GV Địa lí cũng đã dần được nâng cao. Quan điểm dạy học của GV đã có sự thay đổi, chuyển từ dạy học lấy hoạt động dạy của GV làm trung tâm sang dạy học lấy hoạt động học làm trung tâm. GV đã vận dụng linh hoạt những PPDH truyền thống kết hợp với PPDH hiện đại, HS được làm việc nhiều hơn, được bày tỏ những chính kiến của mình, hoạt động dạy học trên lớp gắn liền với trải nghiệm thực tiễn, công nghệ hiện đại cũng đã được ứng dụng trong dạy học.

Trong quá trình tổ chức các hoạt động dạy học, GV Địa lí đã sử dụng các TBDH để giúp HS khai thác kiến thức. Tuy nhiên, đôi lúc GV vẫn sử dụng TBDH để minh họa, chưa khai thác được nhiều kiến thức chứa đựng trong các TBDH.

2.5. Một số giải pháp sử dụng thiết bị dạy học đáp ứng dạy học theo hướng phát triển năng lực

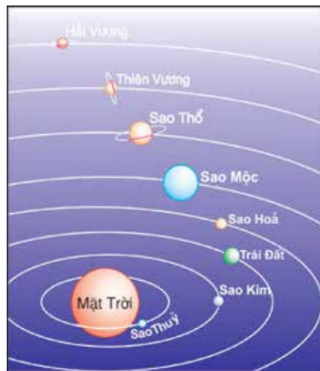
2.5.1. Khai thác triệt để những kiến thức chứa đựng trong từng thiết bị dạy học

Cần phải khẳng định rằng, TBDH cũng là một nguồn tri thức. Đồng thời, nhờ có TBDH sẽ giúp GV thuận lợi hơn trong việc đổi mới PPDH HS tiếp thu kiến thức trực quan hơn, dễ hiểu hơn. Ví dụ, nhờ có quả Địa cầu,

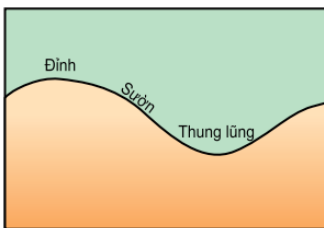
HS dễ dàng biết được hình dạng của Trái Đất (có dạng hình cầu), hệ thống kinh, vĩ tuyến, nửa cầu Bắc, nửa cầu Nam... Nhờ có hình vẽ các hành tinh trong hệ Mặt Trời, HS sẽ dễ dàng kể tên các hành tinh trong hệ Mặt Trời và biết vị trí của Trái Đất nằm thứ mấy trong các hành tinh theo thứ tự xa dần Mặt Trời... (xem Hình 1 và Hình 2). Nhờ có hình vẽ minh họa, HS nhận biết được/phân biệt được hình thái của núi già, núi trẻ (xem Hình 3 và Hình 4). Nhờ có bản đồ/lược đồ sẽ giúp HS biết được tương đối chính xác các đối tượng địa lí ở một khu vực hay toàn bộ bề mặt Trái Đất...

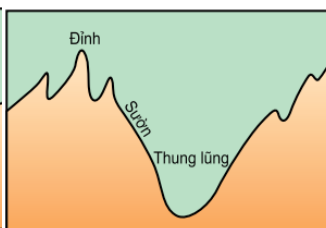
Hình 1: Quả Địa cầu

Hình 2: Các hành tinh trong hệ Mặt Trời

Hình 3: Núi già

Hình 4: Núi trẻ

2.5.2. Vận dụng linh hoạt các thiết bị dạy học

Đổi mới PPDH sẽ góp phần sử dụng các TBDH hiệu quả hơn. Một bài học cũng cần vận dụng linh hoạt các phương pháp và TBDH. Đối với CT Địa lí THCS, hầu hết bài nào cũng cần có sự hỗ trợ của TBDH. Với những TBDH tối thiểu đã được Bộ Giáo dục và Đào tạo ban hành, GV cần khai thác triệt để cho từng bài học. Tuy nhiên, GV có thể sử dụng các TBDH tự làm, ứng dụng công nghệ thông tin nếu xét thấy cần thiết. Ví dụ trong danh mục TBDH tối thiểu không yêu cầu phải có hình ảnh động khi dạy về sự vận động của Trái Đất, thế nhưng nếu GV có sử dụng hình ảnh động (một đoạn video) HS sẽ thấy trực quan hơn về sự chuyển động tự quay quanh trục và quay quanh Mặt Trời của Trái Đất.

2.5.3. Sử dụng thiết bị dạy học tích hợp, liên môn

TBDH Địa lí có thể hỗ trợ được một số môn học khác, chẳng hạn như Sinh học, Lịch sử. Sinh học có thể sử dụng bản đồ để biết được sự phân bố của thực vật,

động vật, để biết được điều kiện địa lí cho sự phát triển của thực vật, động vật. Lịch sử có thể sử dụng bản đồ địa hình để minh họa về các cuộc tiến công của quân ta. Ngược lại, Địa lí cũng có thể sử dụng bản đồ Lịch sử để biết thêm về sự phân bố các di tích lịch sử, ông cha ta đã vận dụng địa hình, thủy triều để đánh quân xâm lược như thế nào...

CT GDPT năm 2018 môn Lịch sử và Địa lí cấp THCS là môn học tích hợp, bên cạnh những nội dung riêng của từng phân môn thì có những chủ đề chung. Như vậy, việc dạy học ở đây sẽ không phải chỉ có tích hợp về nội dung kiến thức mà còn phải có sự tích hợp cả về phương pháp và TBDH. Thông qua việc sử dụng tích hợp các TBDH, HS sẽ khắc sâu hơn về kiến thức.

2.5.4. Tăng cường ứng dụng công nghệ thông tin để hỗ trợ thiết bị dạy học

Nhờ có công nghệ thông tin mà việc dạy học trở nên hấp dẫn hơn. Đối với Địa lí thì lại càng có vai trò quan trọng. Do sự thay đổi của các sự vật hiện tượng theo thời gian nên nhiều TBDH của Địa lí được ban hành sẽ không còn phù hợp, dẫn đến lạc hậu, nhất là một số bản đồ kinh tế - xã hội, tranh ảnh. Công nghệ thông tin sẽ góp phần khắc phục một phần bất cập này. Tuy nhiên, cần sử dụng công nghệ thông tin vừa đủ, tránh tình trạng lạm dụng, điều này vẫn diễn ra ở một số tiết dạy.

2.5.5. Cần tăng cường sử dụng thiết bị dạy học trong kiểm tra đánh giá

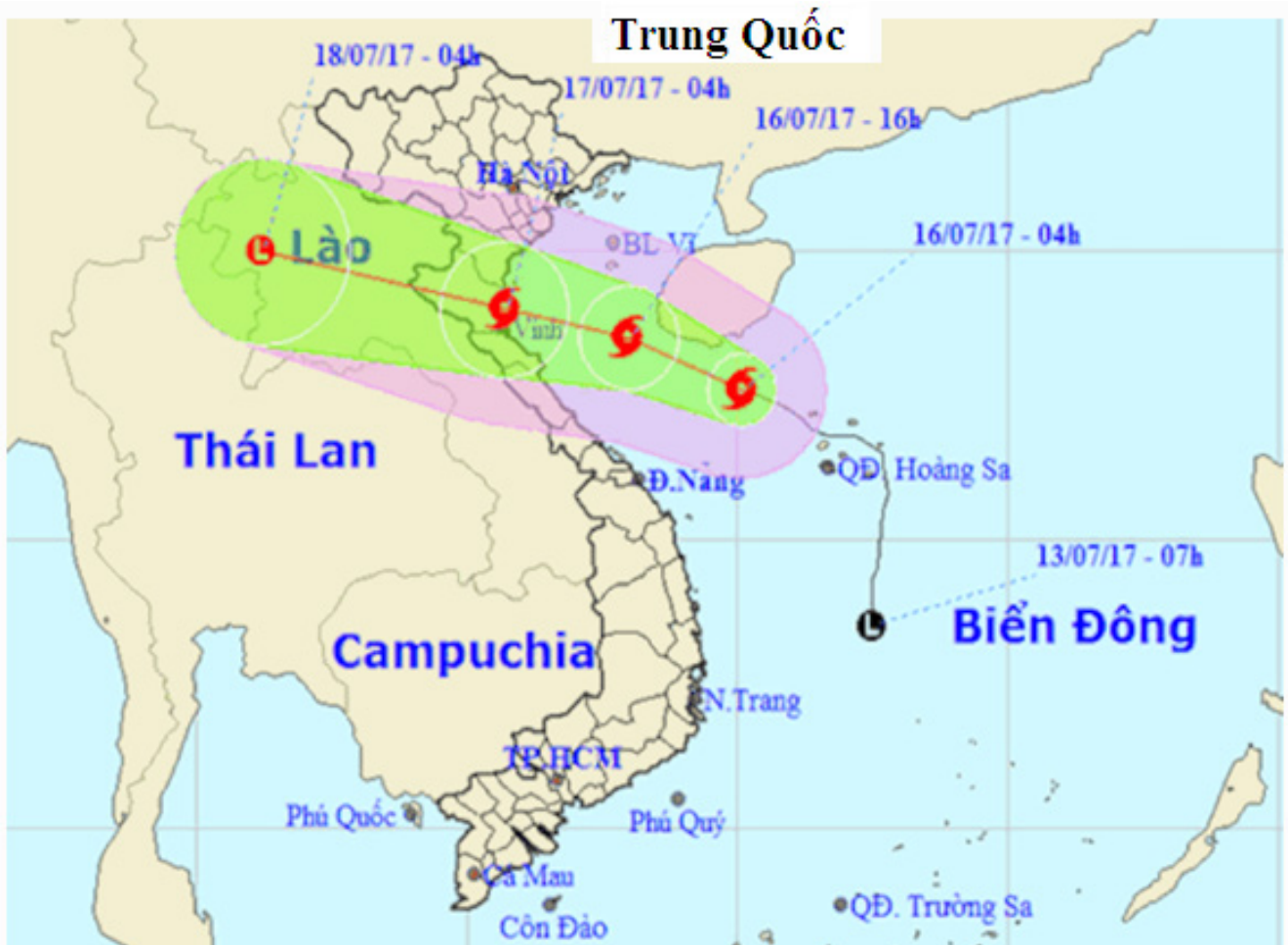
Những kĩ năng của Địa lí bao gồm kĩ năng sử dụng lược đồ/bản đồ, kĩ năng sử dụng tranh ảnh, hình vẽ, đọc mô hình... Những kĩ năng này thường xuyên được thực hiện trên lớp. Để đảm bảo những kĩ năng đó, GV sẽ phải sử dụng các TBDH tương ứng, chẳng hạn như bản đồ, tranh ảnh... để HS trả lời câu hỏi.

Hiện nay, trong kiểm tra đánh giá, GV đã chú ý tới việc kiểm tra kĩ năng (khai thác kiến thức từ các TBDH), tuy nhiên cần tăng cường hơn nữa, đặc biệt là việc vận dụng các kĩ năng gắn với thực tiễn cuộc sống. Dưới đây là một số ví dụ về kiểm tra đánh giá gắn với TBDH ở lớp 6:

- Dựa vào kiến thức đã học và hình vẽ dưới đây (xem Hình 5), hãy xác định thời gian và hướng di chuyển của cơn bão.

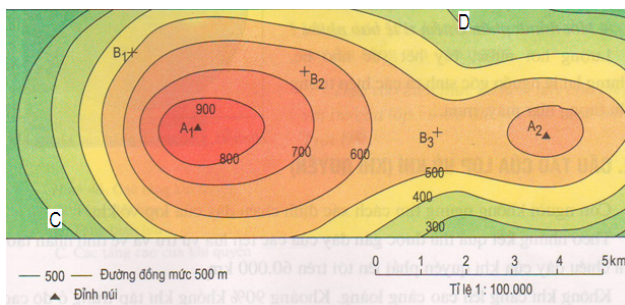
Dựa vào Hình 5, vận dụng kiến thức đã học về phương hướng của bản đồ HS sẽ biết được thời gian, hướng di chuyển của cơn bão, phạm vi ảnh hưởng của bão.

- Dựa vào hình vẽ dưới đây (xem Hình 6), GV có thể đưa ra một bài học tình huống như sau: Một bạn muốn lên đỉnh núi A1, nhưng đang phân vân không biết xuất phát từ điểm D hay từ điểm C, em hãy cho bạn một lời khuyên nên xuất phát từ điểm nào?

(Nguồn: Trung tâm Dự báo khí tượng thủy văn. Dẫn theo <http://infonyet.vn>)

Hình 5: Bão số 2 năm 2017

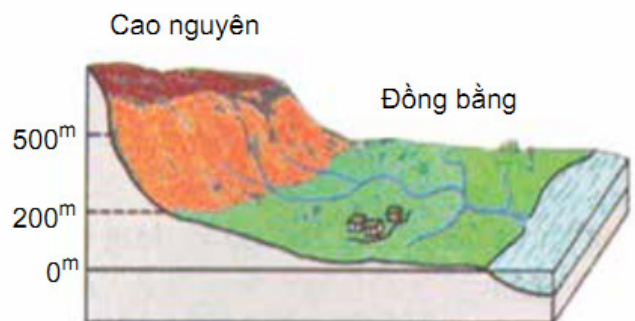
Hình 6: Lược đồ địa hình

Vận dụng kiến thức đã học về bản đồ địa hình, cùng với những hiểu biết của bản thân, HS sẽ đưa ra những lời khuyên: Chẳng hạn như có sức khỏe tốt, ưa mạo hiểm thì bạn nên xuất phát từ điểm C (dựa vào đường đồng mức thì rõ ràng xuất phát từ C đến A đường sẽ dốc hơn; khoảng cách ngắn hơn), còn sức khỏe yếu, không ưa mạo hiểm thì bạn chọn điểm xuất phát là D (vì xuất phát từ D đến A đường sẽ ít dốc hơn nhưng quãng đường dài hơn) ....

- Dựa vào mô hình/hình vẽ (xem Hình 7), hãy trình

bày dạng địa hình đồng bằng, địa hình cao nguyên theo các tiêu chí như ở bảng sau:

Tiêu chí	Đồng bằng	Cao nguyên
Độ cao		
Bề mặt địa hình		
Sườn		

Hình 7: Địa hình cao nguyên và đồng bằng

3. Kết luận

Dạy học Địa lí cần phải có sự hỗ trợ của TBDH. Với bối cảnh hiện nay đang bắt đầu thay đổi CT và sách giáo khoa: CT mới bắt đầu được triển khai, CT hiện hành vẫn đang thực hiện. CT mới xây dựng theo hướng phát triển năng lực, CT hiện hành xây dựng theo hướng trang bị kiến thức cho HS. Dù là dạy học theo CT mới hay CT hiện hành, để nâng cao hiệu quả sử dụng TBDH

buộc GV phải đổi mới PPDH, khai thác tốt những kiến thức chứa đựng trong các TBDH, thậm chí tự làm thiết bị để dạy học.

Trên đây là một số giải pháp về sử dụng TBDH Địa lí trong quá trình tổ chức các hoạt động dạy học. Hi vọng sẽ góp phần vào việc nâng cao chất lượng dạy học Địa lí theo định hướng phát triển năng lực HS.

Tài liệu tham khảo

[1] Bộ Giáo dục và Đào tạo, (2006), <i>Chương trình môn Địa lí</i>, NXB Giáo dục. [2] Bộ Giáo dục và Đào tạo, (2028), <i>Chương trình Giáo dục phổ thông môn Lịch sử và Địa lí</i>. [3] Bộ Giáo dục và Đào tạo, <i>Danh mục thiết bị dạy học tối thiểu cấp Trung học cơ sở - môn Địa lí</i>, ban hành kèm theo Thông tư số 19/2009/TT-BGDĐT ngày 11 tháng 8 năm 2009. [4] Bộ Giáo dục và Đào tạo, <i>Danh mục thiết bị dạy học lớp 6</i>, ban hành kèm theo Thông tư số 44/2020/TT-BGDĐT ngày 03 tháng 11 năm 2020.	[5] Nguyễn Dược - Nguyễn Trọng Phúc, (1996), <i>Lí luận dạy học Địa lí đại cương</i>, NXB Đại học Quốc gia Hà Nội. [6] Nguyễn Trọng Đức - Nguyễn Thị Việt Hà - Lê Thị Sóng Hương (đồng chủ biên) và cộng sự, (2018), <i>Dạy học các môn Khoa học xã hội cấp Trung học cơ sở theo hướng phát triển năng lực học sinh</i>, NXB Đại học Quốc gia Hà Nội. [7] <i>Sách giáo khoa môn Địa lí lớp 6, 7, 8, 9</i>, (2019), NXB Giáo dục Việt Nam.

SOLUTIONS TO IMPROVE THE EFFECTIVE USE OF GEOGRAPHY TEACHING EQUIPMENT TOWARDS LOWER SECONDARY STUDENTS' COMPETENCE DEVELOPMENT

Nguyen Trong Duc

The Vietnam National Institute of Educational Sciences
52 Lieu Giai, Ba Dinh, Hanoi, Vietnam
Email: ducnt@vnies.edu.vn

ABSTRACT: *Teaching equipment is an indispensable element in teaching process, it is also supportive devices to present subject content. For Geography, teaching equipment plays an even more important role for its contribution to improving the quality of teaching and learning. The effectiveness of teaching equipment use will not be reached without teachers' competence improvement. In teaching process, teachers must make the most of the use of teaching devices in subject content discovery; flexibly using those teaching equipment; using integrated and interdisciplinary teaching equipment; increasing the use of ICT to overcome some limitations of teaching equipment; testing and evaluating in association with teaching equipment, especially in practical contexts.*

KEYWORDS: *Teaching equipment, Geography, competence development.*